

VASADI PÉTER

Tehetetlenség, öntudat, szépség – út a bittől a tettig

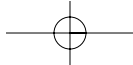
Heidegger, Simon Weil, Pilinszky nyomán

Nem a „nem-tudok-csinálni-semmit” típusú tehetetlenségről szeretnék beszélni. Sem a „tudom-hogy-nem-fog-menni”-ről. Ezek s a többi bármelyike is előbb-utóbb megtermi azt a csekély mozdulatot, amely elindít egy – olyan-amilyen – cselekvést vagy cselekvéssort. Végül mégis csinál valamit az ember, s ez aztán elfödi, megváltoztatja, s olykor várakozáson fölül meg is haladja azt, ami ugyan eltér az elgondolttól, de létrejön. A legtöbb dolgunk, tettünk, munkánk ilyen. Vagyis befolyásolt, más, majdnemjellegű. S bár megkönnyebbülünk tőle, tőlük, azért hagynak bennünk hiányérzetet. Mégsem, mégis gondoljuk. S mérlegelünk, indokolgatunk. Jobb esetben zongoraszonátát hallgatunk... Ez, az ilyen nem hazugság. Épp sóhajtasunk igazolja, hogy nem az. Inkább rejtett önvallomás, a dolog keretei között fölsejlő, akaratlan önértékelés. Nem igaz, hogy ennyi vagyunk, de most erre voltunk képesek. Ez jelentős pillanat, mert gyöngeségeink közepette is a megművelt s megszült valóságélemet illesztettük hozzá az eddigiekhez. Egy kényszerítő „kisvalóságot” a valósághoz. Igaz, részszerintit, de valamit szabadon bocsátottunk tehetetlenségünk zárkájából. A dolog – mintegy önként és maga által – azt mutatja, hogy tehetetlenségünk esetleges. Így lesz legközelebb is, s ez megnyugtató... Igen, de látni az elkészültről, hogy ami megelőzte, a tehetetlenség érzete (s nem maga a tehetetlenség, ami azért titok maradt) ónszerűen szürkéllett.

* * *

Amiről beszélni szeretnék, az fekete belsejű, barlangos, céltalan csavargással, végleges eltévedéssel, megtévesztettséggel delejez s riogat. Azzal, hogy ezúttal vége. Én, a baj már nem vagyok átmeneti. Ne vigasztald magad, hogy majd elmúlik. Te is tudod, ez nem üresség, ez űr. Mintha személy volna ez a megtestesíthetetlen. Én a te tehetetlenséged vagyok s maradok. Nem légnemű, bár megtöltök benned minden rést, gödröt, horhost, sőt a mélységedet is. Érted?

Mind mélyebbnek hitted magad, s lehet, hogy tényleg az vagy, most annál mélyebb a tehetetlenséged is. Hányszor kívántál semmi lenni. Hát most az vagy. Élvezd! Egyedül a tehetetlenséged valami benned. Fekszel, nézed a mennyezetet, nyugodt vagy, de üres. Igaz, nem erőszakos, nem hiszed, hogy egy váratlan testmozdulattól dohogni kezd majd a szellemed is (volt már rá példa), mint egy skandináv csónakmotor. Ó, itt egészen másról van szó. Minél fájdalmasabb a lassú, belső bukfenkezés lefelé, annál közelebb a vég (a vége) vagy a „talán”, vagy az, hogy tényleg befejezhetetlen. Van valami arany porozódás, föl-fölszikkázó satírozottság, permet a sziklafalakon. A gyorsulás közepette is, mielőtt csattanna a test,

a kalimpáló szellem (egyről van szó) az öböl tükrén, ha nem is az arany, mert az most oly ritkás, de az arany *tudata*. S ez ellene mond a pusztulásnak. Minél zsengebb a remény, annál kiolthatatlanabb, mert annál többet ér. Nem hiszi el a kísértésnek, hogy az túléli őt.

* * *

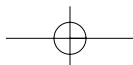
Igenis segít, fölfog, lelassít, megállít vagy átvezet az „öntudat” (arany). Nem a büszke öntudatot vezeti át (azt nem át, hanem félre vezeti), hanem akinek akár pislákoló fénye van, legyen bármilyen félénk, esetlen, magányos, ha egy önmagával. Egynek lenni magaddal, „passzolni” legmélyebb magadhoz nem idolszerű statikusságot jelent, hanem soha nem eléggé nyilvánvaló, de egyetlen, a személyedet összefoglaló törvény dinamikája szerint lenni, egyé praelódni e titokkal, s ez nem más, mint ontológiai fényinterferencia: a te sötétedben te világítasz a világossággal, amely nem te vagy.

A szellemnek ez a világossága a lelket – pszichikai működése, kihagyásai, gondolatnak tetsző, de valójában tudatalatti ellenmozgása dacára is – a szellem jóváhagyta kezdeményezésekre serkenti. Ez a világosság a Nagy Totális Önazonostól származik. Alig foghatjuk föl tehát, hogy az evangéliumi mondat, a világ Világossága az övébe jött, de a sötétség kiteszította onnan, az emberiségnek önmagára kimondott öngyilkos végrendeletét takarja. A megváltás annyi, mint ezt a végrendeletet érvényteleníteni. Jézus az emberiség kivégzési határozatát eltépte, s föltámadásában vadonatúj születési bizonyítványt állított ki neki. Leleplezte a – ma is – sziszegő, kígyómozgású Szerzőt, aki valahogy képes e végrendelet másolatát újra és újra meglöbögatni a szemünk előtt – életprogramként. S bár ő maga egyáltalán nem sikertelen, tudja ez a veszélyes Irritátor, hogy az emberi butaság, a rossznak kijáró előjogok, a megingathatatlan közepszerűség nélkül nem sokra menne. A szó szoros értelmében vad, elvadult arányosságok s aránytalanságok feszülnek a „küzdő felek” között. A sok tényleges sötét sem bír a kevés derengő világossággal. Viszont állandó egzisztenciális fenyegetettségben kell élnünk, kitéve a mármár jóvátehetetlen tévelygésnek, a rászédés digitális technikáinak, lelkendező ige-neinknek, a gonoszság mindig váratlan, ősi, leleményes rutinjának.

Mégis: a hit és a művészet föl van találva. E kettős egy még a nagy apadások idején is a túlélő életet sugallja, akarja, vagy sem, s ha egyenesen a lét elmorzsolódásának szolgálatába téved is. Lehet, hogy abszurd, amit állítok, de annak az Imágónak, amely lefényképezhetetlen, még a negatívja is pozitív.

* * *

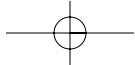
A hit sohasem egzakt bizonyosság, mint a szegecselt bőrkapaszkodó a régi vilamoson, mert mindig hinni akarás marad, még ha a teljes ember támogatását élvezi is. Már ez a szó, „élvezi”, félrevezet, mert nem mutatja, illetve elkendőzi a hit roppant törekenységét, ami egyébként a hit nem evilágiságának egyik legfőbb „felületi” jellemzője. A hit nem élvez semmit, és az ember sem élvezheti a hitét. Márcsak azért sem, mivel az ő hite nem ő, és nem az övé, bár „bele-

szállt”, s legmélyebb fönn- és megtartója lett. Az egy, egyetemes, szóba szedett, mégis körülhatárolhatatlan hit az emberben struktúra, világrend, mustármagnyi önfölülmúlás, fénytöbblet, olyan, mint egy arc elsuhanóban a nyakszirt mögött hátulnézetből, mint a testrostokba beleivódott jelenlét, árnyékolt fény, mondattan, emlékezet. Az ember hite valaki. S amint ezt kimondja magában, rögtön ellene fordul. S hosszas tusa, tanulás, cáfolat, szenvedélyes önelégtelenség s mindenén áttörő, bizonyíthatatlan bizonyosságtudat, öröm, kitörő fölismerések s konokul visszatérő, de illatszerű meggyőződés után a legelején köt ki megnyugodva. A hit élet, iszonyú, édes, belső s külső testi-lelki burkolat, koronázási palást. Akarás nélkül mégis nagyon el tud fáradni s fárasztani. Akarással könnyű madárröpülés – nyílzáporban. Amit csak akkor érzékel, amikor – tényleg – elrugaszkodik a földről (mellesleg: ne rugaszkodjék el? S miért ne?...). A hitnek karvalycsőre van, de róza a szíve. A hit kétségbeesésünkben is – szóalakzat nélkül – beszél bennünk. Jézus tanítványainak értetlensége nem más, mint ezzel az óriásszárnyú Küldöttel folytatott küzdelmük hányattatása, zavara; törvényeken edzett, nyers, vészes, profetikus modorát, sebző egyértelműségét mégis gyógyítónak, bársonyosnak, szabadságnak és félelmetesnek érezték – egyenként, együtt –, meg-megszakítva, de abba-hagyhatatlanul. Akarhatom én ezt?, kérdezhették Jézustól. Én, aki... stb. A mester meg csak nézett, majd mintegy félre: Már nem tudod nem akarni, mondta... Júdas (a legfürgébb elméjű köztük) szükségképpen latolgatott s kételkedett. Talán csak megmozdult benne egy emberileg nagyon is lehetséges „másik” változat... S Péter megkérdezte: De uram, miért kell nekem ezt akarnom?... Mert a te akaratodon fordul meg a világ sorsa, felelhette Jézus... De hát mi közöm van nekem a világ sorsához?... Ez a „köz”, a te „közöd” én vagyok, Péter, mondta talán Jézus. Fölcihelődtek, s tovább lépkedtek a búzatábla mentén.

* * *

Ha a hit a világ sorsa, akkor a létezés legrejtettebb vonulata. Súlyos génusza, nehézsége, megviselt szépsége ellenére is folytonosan körül táncol valakit, aki még nála is láthatatlanabb, s akibe – tehetetlenül – beleszeretett; ez a látomásszerű, nőies fátyolfüggönyhalmaz, ki-kivillanó virtuóz ujjai mutatják, lényegében zenei, ez maga a Szeretet. A hitnek elmosódó képe, teste, helyzetei vannak. Miért e kettős Egység? Mert a határtalan Teremtés *matéria*. Erős, domborzatos, vad energiákat egymásra zúdító, kimért, váratlan, riasztó, végtelenül finom és szimbolikusan s valóságosan is szellemi *matéria*, szellemmel átjárt Anyag. S mint ilyen a szentség helye, fészke, megvalósulásának terepe. Ha így van, akkor a szentség szétárad benne, majd összesűrűsödik. Minden, ami van, ezt teszi. Ember, állat, természeti erő is tömörül, tagjaiban, részeiben, elemeiben keresi egymást, s uralkodni akar. A szentség nem akar, mivel uralkodik. S ott „meglódul” az élet, szolgálva nő s teljesedik ki, csöndet ültet el, hogy benne s általa növekedjék, terjedjen, töltsse be rendeltetését. A szentség éppen azt bizonyítja, hogy minden, ami nem szentség, általa fedezi föl s találja meg – legszemélyesebb – jövőjének fokról fokra kivehető bizonyosságát, történetét, de a kérdésességét is. Így ereszt gyökeret, érik meg, tetőzik; ez mintegy szociológiai tapasztalat.

A szentség a létezés, a létezők ontológiai garanciája. A teremtés ősmagja, őstudása, indulási sebessége: „a” szent az ittlétben. A keletkezés idejét a szentség időtlensége előzte meg. S amikor belépett a teremtett időbe, benne is időtlen, azaz szent maradt.

* * *

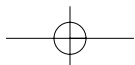
A formákba rendeződő teremtésben a szentség által láthat az ember. Csakis a láthatatlan tehet minket látóvá. A láthatók testet, létezését adnak, adhatnak, de látást nem. A szentség és a művészet a Létnék az ittlétben mintegy a két szeme. S mivel a létezők magából a Létből részesülnek, végső soron a szemek által látnak s ismernek meg, tudnak, alkotnak s tapasztalnak. A szentségnek a hit a pupillája, a művészetnek a(z ihletett) látás, az ihletettség. A megismerés adta látás tárgyi is, esszenciális is. Maga a látás a személyé teljesedő létezőt megjelöli (egyetemes értelemben), a nevén nevezi. „A személy a transzcendencia felől fogja föl önmagát. Mi több, az ember csak annyiban ember, amennyiben önmagát a transzcendencia felől értelmezi. Csak akkor személy, amikor a transzcendencia felől személyesül meg: a transzcendencia felszólításának hangjával van átítatva s betöltve. A transzcendencia fölszólítását a lelkiismeretben hallja meg” – írja Viktor E. Frankl, az egzisztenciaanalízis megalapítója (*Értelem és egzisztencia*. Bp., 2006, JEL).

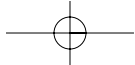
Ez éppen azt nem jelenti, hogy révületben él. A révület „felturbózott” kábaság. A transzcendencia, mely a szentség és a művészet által lát, az örök ténylegességet látja, az *egy* világnak a teljes realizmusát, valóságát. Mi bizonyítja ezt? Az, hogy a látó (egyes esetekben a látók) nemcsak nézi, át is látja a valóságot, megfogja, szétszedi, leméri, fölbecsüli, kiszámítja, gon-doz-za (!), megőrzi, kóstolgatja és vissza is tükrözi. Az ilyen valóság megragadja látóját, de nem kábítja el. Nem is képes erre. Ami elkábít, az a nem valóság, a virtualitás. Az elragadottság állapota a teljes – a látható, a kevésbé látható és a láthatatlan – valóság föl- és megismerésére, érzékelésére adott magaslati pont, amely nem szakít el semmitől, hanem beleállít egy centrális látószögbe; itt, ebben érthetjük meg, miért egynemű a teremtett ember legtestibb biológiája s a misztikus isten- s emberszeretet, a sziklabarlang nedves sötéte és a mennyei karok hozsannája (vagy amit érteni lehet ezen), az élet és a halál, a beszéd és a szóbő hallgatás, a vízmosta kőpárkány és a metsző élű bűnbánat, a tavaszi kibomlás és a homoksivatag. Ezért megdöbbenő, valójában a fölfoghatatlannak a fölfoghatóságát kijelentő ige ereje: a *vannak*. A van mindig azt is jelenti, lett. A lett pedig, hogy „legyen” s „lesz”.

A létkereső Heidegger s a létet látó Dosztojevszkij nem alaptalanul sugallta s hitte, hogy a művészet fogja megmenteni vagy mentheti meg a világot. Ezzel azt mondták: elpusztulunk, ha Istent semmibe vesszük, mert ő nem semmi, valami pedig nem lehet, s ebbe a léttagadó közönybe – elutasítva a lényeg adta éleslátást – belevakulunk.

* * *

A szentség csak akkor hiteles, ha a mindig jelen idejű világ spektrumának – beleértve a színskála legszélső színeit is – közvetlen egzisztencia-optikai szálai belefutnak a hátába, belefúródnak a szívébe, s az így megspékelt „szív szeme”

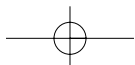

(Jézus, Sirák fia könyve) egy tekintetkötegen szögeződik a Test-Kenyérre, Kenyérbe; az egyetemes figyelem a mozdulatlan Szeretetben ad át, dolgoz föl, old meg, párologtat el, zár trezorba. Ez a művelet a világ titkos helyreállítása, új-rateremtése. Alkotás, eszközök nélkül. Ha az imádáson képesek vagyunk azt érteni, hogy az a létezők létmentő gesztusa, melyben magasra hevített hőfokon szolgáltatják vissza a teremtett javakat Tulajdonosának, ő pedig berendezi velük az Új Eget s az Új Földet, akkor világos, hogy ez művészet, a művészet tettei nélkül nem megy, nem lehetséges. Ha ez igaz, abból két dolog következik: nincs szentség – a szó legeredetibb és legdologibb módon értett alkotásmechanikai jelentésében – művészet nélkül, és nincs művészet – a szó legelvontabban misztikus, mégis (vagy ezért) hyperrealista jelentésében – szentség nélkül. S minthogy mind a szentség, mind a művészet isten akarta *művet teremt* (már csak egymás létre segítésének okából is), mindkettő munka, önátadás, tulajdonságokat összegző folyamat, közösségi illetékességű, magányos kockázatú, szabadsággal átjárt cél, cselekedet, idő, tehát mivel mindkettő ez s ilyen, semmi emberi nem állhat tőlük távol. Még akkor sem, ha „tartalmilag” a megfontoltan rosszat érinti is, magába fogadja „őt”, integrálja... Jézus Krisztus, akit nem mint rehabilitált, újratemetésre érdemesített nagy embert tartunk számon, hanem halálra ítélt (de megváltó) gonosztevőt, (megemészthetetlen) föltámadása után nem az arcvizites, teologizáló szépségszalonokba látogatott el, hanem a pokolba. Ami nemcsak azt jelenti, hogy pokol van, hanem hogy Látogatója a legsötétebb sötétre sem hunyta le a szemét, ellenkezőleg: rányitotta. De nem is volt „a művészinék” fennkölt, finnyás, idealista megbűvöltje. Ő, aki élő Mennye lett, nem hagyta magát a legkevésbé sem determinálni „az ízléses”-től, lévén, hogy az egész Teremtésben egyetlenként ismerte s tette jóvá kimondhatatlan gonoszságainkat, ostobaságunkat... Így lesz (lehet) a „spontán” szentség inspirálta művészetből a hit, a szemlélődés, a gondolkodás tudássá, a tudás belső látássá, ez formaadóvá, a forma pedig a lét és élet határpontjára állított valósággá.

* * *

A művészet létté teszi létezésünket, s életté a létünket. Ezzel azt mondjuk, hogy művészet nélkül nincs igazi emberi élet. Nem azt hisszük, hogy műgyűjtőké kellene lennünk (szerencsénkre ettől legtöbbünk megkíméltetik), hanem hogy csakis az alkotói módon élt élet értelmes, (a maga esélyei közepette) teljes, hasznos és szép; e négy jelző mindegyike az emberi egzisztencia lényegére mutat. Ezért az, amiről „beszélünk, az ember mivoltánál fogva vonatkozik minden egyes életre, hivatásra, foglalkozásra, pihenő- vagy dologidőre, minden emberi tetre, feltéve, ha az a teremtettségből következik, és az értékteremtésre irányul. A műalkotás-jellegű emberi létmódban tehát „az igazság lép működésbe”, újra s újra fölforogtatva s ezzel megújítva a lélek-szellem talaját, melynek az intellektus, a képességek, az érzelem az összetevői. Az így munkálkodó ember tudatosan, s tudat alatt is, magát az emberi létet tárja föl, hogy megértse, s annyit értsen meg belőle, amennyire képes. Minden ember – mivel önmaga megértésének „tárgya”

s egyben a vizsgálója is – létét föltárva *az* emberinek a prototípusát ismerheti meg. Ezért a kényszerű munkanélküliség nem átmeneti baj, hanem trauma, az ember testi-lelki betegségeinek okozója, góca.

Ez a megértés – szép. Szépség. Az egész személyiségre ható, a személyt létben tartó energia. A művészet tehát a teljes igazság lelepleződése, benne az igazság hatol a létezőbe, aki létre ismerését éli át a műben. A műalkotás – abban az értelemben, hogy eredet – mindig ítélet is, s mivel ez nem jogi, hanem artistikus formula itt, a létezőt mint felelős embert egyetemes ítélő erővel ruhazza föl; így őrizve meg benne az ittlét (költői) elemi ősfarmait, a szót, a nyelvet, a hangot, a vonalat, a szint... Azt írja Max Scheler nevezetes Lényeg-tanulmányában (*A filozófia lényegéről*. Bp., 2008, Szent István Társulat): „a jellegzetes platóni nézetek nyomán azt hihetnők, hogy »a filozófia tárgya« nem a szellem „örök élete”-ként, hanem „örök haldoklása”-ként tárul föl. Ha egy haldoklás örök, akkor az életnek is az. Ekkor a haldoklásnak életet kimerítő, extrém jellege van, mert csak egyet nem tud: meghalni. Ennek analógiája mondatja velünk, hogy – a golgotájáig s a mennybevételéig – átlátva a művészet lényegét: Homérosz, Shakespeare, Arany, J. S. Bach, J. A., Bartók, Mozart, azaz egy *Iliász*, egy *Hamlet*, egy *Toldi*, egy *Passió*, egy *Óda*, egy *Fából faragott...*, egy *G-dur*, *zongoraverseny* az – nyeglén szólva – oly nagy, hogy nem lehet igaz. Megerősítem: ahogy Menuhin hegedül, Furtwängler vezényel, Rampal fuvalázik, Klepton gitározik, Richter vagy Gould zongorázik, az nem lehetséges. Az enyhíthetetlen csodálatnak mámora van, nem véleménye. Ha a föntiek mégis lehetségesek, csakis a teljes, abszurd lehetetlenség kőhideg szomszédságában élve s halva. Tehát a művészet nem a nemlét, hanem a drasztikus nincs tövében kel ki: a legtényebb tény eltűnőnek, páraszerűnek tetszik, művelőik végtelenül tehetetlennek. Hogy mégis örökéletűek, vagyis finoman be vannak aranyozva, s hogy porrá lett testük hogyan lehet egy műveikkel, semmit sem törődve akadémiai álruhába bújtatott akadémikusokkal; jó, amiket nem lehet összekeverni, ne keverjük össze; nos, ámulva valóságos azonosságukon, s válaszra képtelesen, *az* e sorok írójának továbbra is rejtély maradt.

